

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ТА ГАЛУЗЕВИХ СОЦІОЛОГІЙ

УДК 314.1

Г. А. ГІРНИК

УКРАЇНСЬКА ВИЩА ОСВІТА ОЧИМА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В МІЖНАРОДНОМУ РОЗРІЗІ

У статті викладено результати дослідження методом глибинних інтерв'ю оцінки молодих людей свого досвіду навчання в українському та закордонному ЗВО. Наведено рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності українських ЗВО за результатами дослідження.

Ключові слова: освітня міграція, вища освіта, студентство.

Інститут вищої освіти України зазнає значних змін у зв'язку з низкою світових тенденцій, зокрема масовізацією вищої освіти, введенням новітніх технологій, інформатизацією як власне освітнього процесу, так і засобів управління ним, а також процесом комерціалізації, пов'язаної з усе більшою роллю ринкових механізмів у сфері освіти, формуванням ринку освітніх послуг. Заклади вищої освіти конкурують між собою вже не лише на локальному рівні (міста, країни), а й на глобальному. Ілюстрацією цього є рейтинги закладів вищої освіти, такі як The Times Higher Education World University Rankings, QS World University Rankings тощо. Інформація стає все доступнішою та швидко потрапляє до користувача. Охочі здобути вищу освіту в конкретному закордонному ЗВО, теоретично, дотримуючись умов вступу, можуть навчатися будь-де. Звичайно, це часто пов'язано з питанням фінансування, проте можливості вступу до закордонних університетів формально не обмежені. Це типовий процес для країн з ринковою економікою, але такі трансформації складніше, часто суперечливо проходять у країнах з перехідною економікою. Інновації можуть бути як підготовленими внутрішньо, так і запозиченими. Вони можуть виступати також результатом взаємоадаптації різних соціокультурних систем, що відповідає реаліям мультикультурного соціуму як організації суспільного життя людства, що домінує в ХХІ ст. [3, с. 54].

За результатами Всеукраїнського репрезентативного дослідження «Молодь України – 2017», до країн Європейського Союзу хочуть переїхати зі свого населеного пункту 49,1% молодих чоловіків, тоді як серед молодих жінок таких 41,6%. Кожна п'ята молода людина виявила бажання попрацювати за кордоном якийсь час (20,3%), але потім повернутися до України, та 7,9% молоді хотіло б навчатися за кордоном, але потім знову повернутися до України. Проте, за результатами дослідження, 9,7% молоді віком 14–34 роки планує емігрувати з України найближчим часом. Причинами освітньої міграції молоді за кордон переважно є бажання набути до-

свіду життя в інших країнах (52,2% від тих, хто хотів би повчитися за кордоном якийсь час, але потім повернутися до України), можливість познайомитися з іншими культурами (46,5 %), удосконалити мовні навички чи вивчити мову (43,9%). Серед інших причин молодь називає відсутність таких можливостей для навчання в Україні (28,7%), бажання заробити гроші (15,9%) [2, с. 32–41].

Одне із завдань сучасної соціології – сприяння поступовому реформуванню вищої освіти в Україні відповідно до викликів та ризиків сучасного світу. Сучасні технології й засоби зв'язку надають можливість вивчати ставлення студентів до тих чи інших питань безпосередньо під час їх перебування за кордоном, що розширює вибірку для проведення інтерв'ю, не обмежує дослідника лише групою тих, хто повернувся. Це дозволяє оперативно аналізувати зарубіжний досвід студентів, виокремлювати моменти, де підкреслюється недосконалість вищої системи в Україні на противагу іншим країнам, та проводити роботу над помилками для покращення ситуації. Тобто соціолог має всі засоби створювати рекомендації для відповідних міністерств, університетів та просто навчальних програм з втілення найкращих світових практик за оцінкою студентів «з перших рук». Тому *метою* нашого дослідження є виявлення ключових недоліків української освіти в контексті досвіду українських студентів, які навчаються за кордоном.

Дослідження проблем освіти пов'язані з іменами багатьох видатних соціологів, зокрема М. Вебера, Е. Дюркгейма, П. Сорокіна. Питання освіти та освітньої міграції в Україні досліджено в наукових працях О. Власюка, І. Гнибіденка, О. Грішньої, Т. Драгунової, О. Іщенко, Е. Лібанової, Р. Патори, О. Піскуна, С. Пирожкова, О. Позняка, І. Прибиткової, Л. Семів, Л. Сокурянської, О. Хомри, С. Щудло, Л. Янковської та ін.

Визначення освітньої міграції, яким ми оперуватимемо в процесі дослідження, таке: освітня міграція – це тимчасове переміщення людей з метою здобуття освіти за межами свого місця походження. Характерною рисою освітньої міграції є певне обмеження до конкретної вікової групи, яка, у свою чергу, володіє непересічним потенціалом з погляду динамізації соціально-економічної системи, а також короткотерміновість, більш-менш чітко окреслений часовий проміжок перебування, мета переїзду – здобуття освіти за кордоном. До освітніх мігрантів належать особи, які здобувають за кордоном вищу, післядипломну та іншу освіту. Окремим випадком освітньої міграції є навчання на різних курсах підвищення кваліфікації фахівців (останнє не передбачає обмежень у віці та кваліфікації). У подальшому ми будемо розглядати лише освітню міграцію молоді як масовий і типовий вид освітньої міграції. Відповідно, оскільки дослідження стосуватиметься студентів, то в цьому випадку ми зараховуємо до освітніх мігрантів осіб, які мали досвід навчання в акредитованих державою закладах вищої освіти. У цій статті ми не розглядатимемо міжрегіональну міграцію, а аналізуватимемо лише освітню міграцію українців з країни за кордон.

Стосовно ситуації з ринком освітніх послуг загалом безпосередні учасники освітнього процесу (студенти), за даними загальнонаціонального опитування [1], що було проведене з 5 по 12 березня 2015 р. Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс», оцінили якість вищої освіти в Україні нижче від середнього – у 2,8 балу за 5-бальною шкалою; ця оцінка істотно нижча за ту, що була у 2011 р. (3,5 бали). Водночас більшість студентів (69% у 2015 р., а у 2011 р. було 55%) хотіли б навчатися за кордоном (найбільше – ті, що навчаються за технічним профілем, майже 80%). Також важливо звернути увагу на те, що, за даними цього ж дослідження, студенти, як і населення України загалом, мають думку, що кількість ЗВО повинна визначатися потребами ринку праці (52% населення і 46% студентів), а також їхньою спроможністю давати справді якісну освіту (35% населення та 41% студентів). Ці дані ще раз підкреслюють, що українці хочуть бачити освіту як ефективний канал мобільності, що забезпечить їхнє подальше впевнене становище на ринку праці.

Протягом 2016 та початку 2017 р. нами було проведено дослідження методом глибинного інтерв'ю стосовно ціннісних орієнтирів і життєвих стратегій української молоді, що має досвід освітньої міграції за кордон. Респондентами стала українська молодь віком 18–35, яка перебувала або перебуває на навчанні в іноземних ЗВО, – 30 осіб. Також у ході інтерв'ю молоді люди порівнювали свій досвід навчання в Україні та за кордоном, що надало нам можливість проаналізувати основні переваги й недоліки систем освіти очима студентів.

Основний недолік порівняно із закордонною освітою – застарілість матеріалу, що пропонується, особливо в технічних спеціальностях:

«...мінус в самому матеріалі, він був застарілий. Оскільки я досить часто їздила на курси за кордон, це вже не від політехніки, а від студентської організації, і я бачила, що там викладають нові технології і як працювати, а у нас матеріал десь, ну може, 90-х років. Дуже стара база, але для перших курсів – це добре, а для бакалавра-магістра треба оновлювати базу».

Залишається актуальним співвіднесення теоретичного та практичного матеріалу, взаємозв'язку з ринком праці:

«у нас хорошая база, но что-то я не знаю. У нас очень не хватает прикладных, каких-то реальных знаний, у нас не хватает связей университетов, например, с предприятиями, чтобы приглашали лекторов, чтобы приглашали людей извне, которые бы приходили, делились реальным опытом со студентами. Вот мне вот это кажется, что у нас реально образование остается чисто на теоретическом уровне, а у меня специальность экономическая, и даже препод говорит: “Это просто базовая экономика, которой в Украине никогда не было, не будет и вообще это чисто теория”. Оторвано от реальности вообще образование».

Студенти не задоволені ефективністю викладацьких методик:

«в Україні тобі дають шаблон, проходиш екзамен – за шаблонами розв'язуєш задачі. Там навпаки, є можливість подумати. В перспективі це розвинуло в мені гарні менеджерські здібності»;

«и поэтому два главных минуса, которые отбивают желание учиться, это программа, когда ты хочешь узнать что-то о роботах, искусственном интеллекте, а тебе что-то рассказывают о том, как станки работают. Это не очень. Либо интересный предмет, но преподаватель плохо читает, или сам не знает предмет»;

«минус – это, скорее всего, наши учителя. Педагоги. Которые весьма авторитарны, которые испытывают очень, зная, о своей силе и авторитарности, они иногда очень сильно подавляют студентов. Нет места своему мнению. Нет какого-то момента креативности в подходе к преподаванию, скажем».

Також студенти відзначають недостатню гнучкість освітньої системи:

«у нас не дают вообще возможности школьникам прийти в себя, понять чего они хотят и если там начала даже учиться, то очень большая вероятность. Очень тяжело сменить профиль, перейти на новую специальность, ну это в моих глазах... Система французская намного гибче, чем наша, украинская. Мне кажется, если ты уходишь из университета, то шанс, что ты туда вернешься, очень мал. А во Франции можно в любой момент. Я знаю очень много людей, которые после окончания бакалаврата берут какой-то год-два отпуска, чтобы сделать стажировки, чтобы понять, чего они хотят, и тогда они возвращаются, перепоступают на магистратуру и именно там, после того как поработали, понимают, что нужно, идут получать образование по специальности»;

«в Европе после школы люди берут так называем гэп год, когда они работают, пытаются найти себя. У нас такого не принято. У нас окончил школу – будь добр, сразу поступать куда-то. Часто ты не понимаешь, куда идешь. Ты можешь прочитать программу, но ты толком не понимаешь, что она дает и хочешь ли ты вообще этим заниматься. Большинство немного консервативное и считает, что если я выбрал программу, то надо идти до конца».

Що ж стосується плюсів вищої освіти в Україні, то студенти мали складнощі під час їх виділення. Говорять про широкий спектр предметів, пропонованих до вивчення; про те, що залишається час паралельно працювати, а на вивчення матеріалу відводиться більше часу:

«я бы сказала, плюсы – это довольно сильная сама образовательная система Curriculum, что нужно выучить»;

«плюсы – это у нас есть много студентов, связано с менталитетом, много студентов в моей тусовке, которые рано начинали работать, организовывали старт-ап, было очень много идей, чего я, к сожалению, не вижу тут, хотя ожидал наоборот. И из плюсов: в Украине много больше свободы

в плане свободного времени за счет того, что преподавателю наплевать, с ним можно договориться»;

«методика образования в Украине, более дружественная. То есть здесь за одну лекцию мы проходим объем информации, который в Украине требовалось бы три где-то. Все в спешке, и профессор более дистанцируется от студента. То есть у нас, в принципе, подойти к профессору чуть ли не в рабочее время было нормально. Здесь с этим посложнее».

Як висновок зауважимо, що процеси глобалізації все чіткіше прослідковуються й у сфері освіти. З одного боку, у ході міжнародної освітньої міграції здійснюється міжкультурний обмін досвідом, з іншого – глобальні процеси створюють виклик для вітчизняних університетів на міжнародному ринку освітніх послуг.

Студенти мають змогу порівняти й обрати заклад вищої освіти, який запропонує ту якість освіти, яку вони оцінять як високу, на жаль, цей вибір не завжди падає на українські університети. Освітня міграція стає помітним чинником перерозподілу (brain exchange) інтелектуальних ресурсів, що потрібно враховувати на рівні держави при формуванні освітньої політики, щоб не опинитись у ситуації відтоку розумів (brain drain). Для покращення ситуації можна рекомендувати таке:

– розширити співпрацю між університетами для обміну досвідом та академічної мобільності (зокрема кредитної) як усередині країни, так і за кордоном;

– працювати над гнучкістю освітніх програм, можливістю обирати предмети та викладача;

– удосконалювати методики викладання, використовувати такі форми викладу матеріалу, як командні тренінги, кейс-стаді, ігри;

– запроваджувати профорієнтацію в школах, щоб вибір студентів факультету був максимально свідомий.

Можна сподіватись, що за умови реалізації освітніх реформ (зокрема тих, що стосуються внутрішньої кредитної мобільності) відбудеться зростання конкуренції між закладами вищої освіти, окремими факультетами, що спонукає покращувати освітні програми конкретних факультетів, спростить процес міжнародного обміну досвідом, а питання відтоку розумів просто втратить свою актуальність.

Список використаної літератури

1. Вища освіта в Україні: громадська думка студентів. URL: http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/visha-osvita-v-ukraini-gromadska-dumka-studentiv-_1433936412.htm.

2. Молодь України – 2017 / Результати соціологічного дослідження. Тернопіль : ТОВ «Терно-граф», 2017. 72 с.

3. Хомерікі О. А. Модернізація вищої освіти в Україні: соціологічний аналіз : монографія. Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс и К», 2013. 376 с.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2018.

Гирнык А. А. Украинская высшая школа глазами украинской молодежи в международном разрезе

В статье представлены результаты исследования методом глубинного интервью оценки молодых людей собственного опыта обучения высшего образования в Украине и за границей. Предлагаются рекомендации по улучшению конкурентоспособности украинских вузов.

Ключевые слова: образовательная миграция, высшее образования, студенчество.

Hirnyk H. Ukrainian High School through the Eyes of Ukrainian Youth in an International Context

This article introduces results of educational migration investigation based on deep interview of Ukrainian students that study abroad and used to study in Ukraine. Subject of investigation is satisfaction of abovementioned students with Ukrainian higher education system compared to their foreign experience. Interregional educational migration within the state is out of the topic. End goal is to provide essential recommendations for Ukrainian higher education to fulfill its role, prevent brain drain and become the basement of prosperous future for modern country.

To begin with, economic and global patterns of changes throughout the whole world were analyzed. All the relevant sources were studied, such as ratings of higher education in different countries, technological forecasts for different regions, geopolitical influences of major states, cultural interchange, etc. Having taken all the modern tendencies into account, the basis for social research was made. Suggestions of possible outcomes for migration of students were made based on model of socio-cultural systems mutual adaptation.

In order to come to a weighed conclusion the following stage of work was to research results of already known investigations alike. Summary of information from open sources was made. Most valuable modern Ukrainian researches were taken into account and contrasted.

After that the article leads to the unique quotations of 30 students who were carefully picked by the author for conducting relevant investigation. All the quotations are grouped according to various topics; analysis of each deep interview was made separately and in groups. The most burning matters are quality of higher education, its relevance, difficulty, etc.

Although most of interviewees tended to highlight negative sides of Ukrainian higher education compared to the foreign one, participants were deliberately asked not only about complaints, but also about positive traits of Ukrainian higher education they could admit.

With all the collected material at hand, conclusions contain suggestions and offers to improve current disastrous migration situation – they can be considered at the state level while forming up the new educational policy. In case proposed reforms are made, process of competition increasing becomes possible between universities in Ukraine. That can lead to improvement of education programs of various faculties and simplify the process of international experience exchange, which in turn can strike out the question of brain drain at all.

Key words: educational migration, higher education, studentship.